

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Dramatik teatr va kino san'ati" kafedrası katta o'qituvchisi
E-mail: khamrayeva.mohigul@gmail.com*

TEATR AKTYORINI TARBIYALASHDA STANISLAVSKIY SISTEMASINING AHAMIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada K.S.Stanislavskiy ishlab chiqqan aktyorlik san'ati sistemasining zamonaviy teatr san'ati va aktyor tarbiyasidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, sehrli "agarda men", "berilgan shart-sharoit", "hissiy xotira" kabi muhim tushunchalarning aktyorlik mahoratini shakllantirishdagi roli hamda ularning bugungi kun teatr ta'limidagi qo'llanilishi yoritiladi.

Kalit so'zlar: sistema, aktyor, sahna, holat, "hissiy xotira", "agarda men", ichki monolog, teatr, pedagogika, sahna harakati, aktyorlik tarbiyasi.

THE IMPORTANCE OF STANISLAVSKI'S SYSTEM IN TRAINING A THEATRE ACTOR

Abstract. This article analyzes the significance of the acting system developed by K. S. Stanislavski in modern theatre and actor training. It examines the role of key concepts such as the "magic if", "given circumstances", and "emotional memory" in shaping acting skills, as well as their application in contemporary theatre education.

Keywords: Stanislavski system, actor, stage, psychological state, "emotional memory", "magic if", inner monologue, theatre, pedagogy, stage movement, actor training.

Teatr san'ati insoniyat madaniy hayotining ajralmas qismi sifatida asrlar davomida rivojlanib kelmoqda. XX asr boshlarida rus rejissyori va teatr nazariyotchisi Konstantin Sergeevich Stanislavskiy tomonidan yaratilgan aktyorlik sistemasi, teatr san'atining nazariy va amaliy asoslarini tubdan o'zgartirdi. Stanislavskiy sistemasi aktyorlik mahoratini rivojlantirish, sahna obrazlarini

yaratish va teatr pedagogikasi sohasida inqilobiy yangilik bo'lib, bugungi kunda ham jahon teatr san'atida muhim o'rin tutadi.

Aktyorlik san'ati tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, Stanislavskiyga qadar aktyorlik ko'nikmalari ko'pincha an'anaviy usullarda, ustozdan shogirdga o'tkazish orqali yoki imitatsiya usulida o'rgatilgan. Stanislavskiy esa aktyorlik san'atini tizimli, ilmiy asoslangan pedagogik jarayonga aylantirdi. Uning "San'atdagi hayotim", (1965) va "Aktyorning o'z ustida ishlashi" (1965) kabi asarlari teatr pedagogikasining fundamental qo'llanmalariga aylandi. Bugungi kunga kelib ham teatr aktyorini tarbiyalashda Stanislavskiy sistemasidan o'quv jarayonida keng qo'llanilib kelinmoqda.

Stanislavskiy sistemi aktyorning sahnada haqiqiy, tabiiy va ishonchli ijrosini ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuvdir. Sistema bir necha asosiy tamoyillarga tayanadi:

M.Umarov Stanislavskiy sistemi haqida o'z maqolasida shunday deydi: "Stanislavskiy sistemi" – teatr san'atining aktyorlik mahorati, rejissyorlik va pedagogika bilan bog'liq jarayonlarni yuksak badiiy saviyada ifodalagan "kechinma san'ati" tizimining nazariy asoslaridir. Bu nazariy asoslar teatr san'atiga bag'ishlangan barcha sistemalarning, ilmiy-amaliy tadqiqotlarning dialektik rivoji edi. Natijada ungacha bo'lgan teatr san'ati bilan bog'liq barcha nazariy va amaliy qarashlarni yaxlit bir tizimga solish masalasi ilmiy hal qilindi. "Namoyish etish san'ati" talablari bilan "kechinma san'ati" estetikasi farqini Stanislavskiy qiyoslash uslubi bilan ochib berdi. Buning uchun u dastavval "namoyish etish san'ati" talablarini, o'zi o'ynagan rollari misolida yorqin ifodalay oldi" [1, 175-b]. Shundan kelib chiqib aytamizki, Stanislavskiy sistemasining eng muhim tamoyillaridan biri sahnada hayotiy haqiqatni yaratishdir. Bu haqiqat harakatlarning aniqligidan tortib, to ichki kechinmalarning haqqoniyligiga qadar bo'lgan barcha jihatlarni qamrab oladi. Stanislavskiy aktyor o'z rolini ijro etishda "berilgan shart-sharoitda men" degan tamoyilga tayanishi kerakligini ta'kidlaydi. Ya'ni, aktyor o'zini personaj

holatini his qilishi, makon va zamonni aniqlashi va shu personaj kabi fikrlashi va harakat qilishi lozim.

Stanislavskiy o'z sistemasida aktyorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus mashqlar va treninglar ishlab chiqqan. Bu mashqlar talaffuz, plastika, ritmik sezgirlik, diqqatni jamlash va boshqa ko'plab jihatlarni o'z ichiga oladi. Stanislavskiyning aktyorlik ko'nikmalarini alohida qobiliyat emas, balki tizimli ravishda rivojlantirib borish mumkin bo'lgan bo'lajak aktyorlardagi malakalar deb hisoblagan. Bu yondashuv teatr san'ati pedagogikasida inqilobiy o'zgarishga olib keldi va aktyorlik ta'limini tizimlashtirdi. Ko'plab teatr san'ati oliygohlarida aktyor tarbiyalashda Stanislavskiy sistemasidan bugungi kungacha foydalanib o'qitib kelishmoqda.

Stanislavskiy sistemasida etyudlar, ya'ni qisqa improvizatsion sahnalar aktyor tarbiyasining muhim qismiga aylandi. Etyudlar orqali talabalar personaj xarakterini o'rganish, vaziyatga mos harakatlarni topish va partnyor bilan muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Etyud metodi aktyorga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Bu metod orqali talabalar sistemaning barcha elementlarini – ichki monolog, berilgan shart-sharoitlar, sehrli “agarda” kabi tushunchalarni – amalda qo'llab ko'rishi mumkin.

Stanislavskiy o'z sistemasini hayoti davomida doimiy ravishda takomillashtirib borgan. Bugungi kunda sistemaning turli talqinlari va shakllari mavjud. Stanislavskiy sistemasi faqat teatr emas, balki kino, televideniye va boshqa zamonaviy media-san'at turlarida ham keng qo'llaniladi. Bugungi kunda aktyorlik mahoratini o'rgatuvchi ko'plab maktablar va kurslar Stanislavskiy sistemasining elementlaridan foydalanadi. Bu esa sistemaning zamonaviy san'atda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaganini ko'rsatadi.

“Stanislavskiy “Aktyorning o'z ustida ishlashi” asarida aktyordagi tug'ma qobiliyat va uni sayqallash yo'llarini nazariy jihatdan isbotlashga harakat qiladi. Kitobda, tabiiy hissiyot, psixotexnika, ruhiyat, tuyg'u hamda “agarda men shunday sharoitga tushib qolsam nima qilgan bo'lar edim?” tarzidagi savol orqali

ko'zlangan maqsadga erishish mumkin degan tavsiya beriladi. Kitobda shuningdek, maqsad, oliy maqsad va yetakchi xatti-harakat bir-biri bilan uzviy bog'liqligi ilmiy-nazariy jihatdan isbotlanadi. Mazkur "sistema" bo'yicha aktyor berilgan rol ustida o'zining ichki his-tuyg'ularini holatga va ayni paytda harakatga keltira bilishi, buning uchun ishini o'zidan, ichki imkoniyatlarini ishga solishdan boshlashi lozim. Stanislavskiy sistemasining asosiy mohiyati "Kechinma" va "Taqlid" bo'lib, "Mening san'atdagi hayotim" hamda "Aktyorning o'z ustida ishlashi" kitoblari ayni shu masalaga bag'ishlangan" [2, 136-b], – deydi teatr rejissyori, professor Jo'ra Mahmudov.

Stanislavskiy sistemasida aktyorning muntazam ravishda o'z ustida ishlashi muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon nafaqat fizik mashqlarni, balki intellektual va ma'naviy rivojlanishni ham o'z ichiga oladi. Stanislavskiy aktyor keng dunyoqarashga ega bo'lishi, adabiyot, san'at, tarix va psixologiyani o'rganishi kerakligini ta'kidlagan. Bu yondashuv aktyorlik san'atini faqat texnik ko'nikmalar majmuasi emas, balki keng ma'noda shaxsni rivojlantirish jarayoni sifatida qaraydi. Stanislavskiy ta'limotiga ko'ra, aktyor avvalo inson sifatida rivojlanishi kerak, shundagina u boshqa insonlarning ichki dunyosini – personajlarni – to'g'ri anglashi va tasvirlashi mumkin.

Stanislavskiy sistemasining muhim pedagogik qiymatlaridan biri – har bir aktyorning o'ziga xos ijodiy individualligini rivojlantirishga qaratilganligidir. Bu xususiyat sistemani turli madaniy kontekstlarda, turli teatr maktablari va an'analarda moslashuvchan qiladi. Shuning uchun ham Stanislavskiy g'oyalari ham G'arb ham Sharq teatr san'atiga muvaffaqiyatli integratsiya qilingan.

Konstantin Stanislavskiy yaratgan aktyorlik sistemasi XX asrning eng muhim teatr kashfiyotlaridan biri bo'lib, bugungi kunda ham aktyor tarbiyasida o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Sistema aktyorga rolni tushunish, his qilish va haqqoniy ijro etishning ilmiy asoslangan metodologiyasini taklif etadi. Sistemaning "sehrli agarda", "berilgan shart-sharoit", "hissiy xotira" kabi tushunchalari aktyorning rolni o'zlashtirish jarayonini tizimlashtiradi va samarali qiladi. Stanislavskiyning

pedagogik tamoyillari aktyorning nafaqat texnik mahoratini, balki ijodiy individualligini ham rivojlantirishga qaratilgan.

Xulosa shuki, zamonaviy teatr ta'limi sistemaning asosiy tamoyillarini saqlab qolgan holda, uni yangi kontekstlarga moslashtirmoqda. Stanislavskiy sistemasi turli madaniy an'analarda, jumladan o'zbek teatr maktabida ham, aktyorlik mahoratini shakllantirishning poydevori bo'lib xizmat qilmoqda. Shunday qilib, Stanislavskiy sistemasi nafaqat teatr san'atining tarixi, balki uning bugungi kuni va kelajagi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Sistema aktyorlik san'atini ilmiy asoslangan, tizimli jarayonga aylantirdi va teatr pedagogikasida inqilobiy o'zgarishlarga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umarov M. *Teatr san'ati qoidalari // Jahon adabiyoti.* – Toshkent, 2014. – №11. – B. 3–10.
2. Mahmudov J. *Stanislavskiy va Chexov // Jahon adabiyoti.* – Toshkent, 2015. – №12. – B. 3–8.
3. Stanislavskiy K. *Aktyorning o'z ustida ishlashi.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 468 b.
4. Umarov E. *Teatrda badiiy obraz yaratishning estetik tamoyillari.* – Toshkent: Star poligraf, 2011. – 120 b.
5. Abdusamatov X. *Drama nazariyasi.* – Toshkent: G'afur G'ulom, 2000. – 288 b.
6. Umurov H. *Adabiyot nazariyasi.* – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 1981. – 256 b.
7. Salimov O. *Kasbim rejissyor.* – Toshkent: G'afur G'ulom, 2009. – 160 b.
8. To'laxo'jayeva M. *Bahodir Yo'ldoshev makon va zamonda.* – Toshkent: San'at, 2015. – 144 b.